

ЗАГАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ. ІСТОРІЯ ПСИХОЛОГІЇ

УДК 159.95

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-3093/2023.1/01>**Даценко О.А.**

Криворізький державний педагогічний університет

ОСОБИСТІСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ В СТРУКТУРНІЙ ОРГАНІЗАЦІЇ УСПІШНОСТІ ЛЮДИНИ

Стаття присвячена проблемі успішної самореалізації людини, яка в нинішніх умовах особливо гостро постала у нашій країні. Підкреслено важливість її дослідження як в теоретичному, так і практичному аспектах з метою можливості прогнозування результативності життєвого шляху індивіда. Представлено концептуальний аналіз феноменів успішності та особистісного потенціалу, робиться спроба визначення їх взаємодетермінаційних зв'язків. Зазначається, що успішність як індивідуальна властивість, що обумовлює високу результативність життя, представлена різними чинниками, які в своїй узагальненій сутності є проявами особистісного потенціалу. Особистісний потенціал відображає технологічний аспект успішності, «апелює» до психологічного змісту людини, її досвіду та якостей. Виступає внутрішнім, прихованим механізмом інструменталізації активності, каталізатором результативної життєдіяльності та самоефективності. Представлено специфіку особистісного потенціалу, як узагальненої здатності до продуктивного життєтворення, його варіативні властивості та функції. Підкреслюється значення потенціалу в структурній організації успішності; наголошується на ролі мотиваційно-вольових, когнітивних, афективних, конативно – діяльнісних його складових, які можуть актуально і потенційно використовуватися в якості засобів продуктивності. Як універсальна, концентрована та надситуативна якість, особистісний потенціал, визначає трансцендентні можливості, скриті резерви психіки, які можуть бути актуалізовані в ситуації інтенсивної мотивації досягнення успіху.

Окреслено перспективи подальших наукових пошуків. Наголошується на необхідності більш глибокого психологічного аналізу фундаментальної присутності особистісного потенціалу в структурній організації успішності людини.

Ключові слова: *успішність, технологічність, особистісний потенціал, ресурси, резерви, продуктивність.*

Постановка проблеми. Кардинальні процеси, що відбуваються у суспільстві викликають зміни у традиційній системі життєдіяльності людини. Ускладнення суспільно – економічних та політичних умов породжують нестабільність та непередбачуваність існування, підвищують особистісну напруженість та тривожність, призводять до зниження активності у багатьох сферах. На фоні таких змін дедалі більшої уваги приділяється проблемі успішності людини, що гостро актуалізує в просторі психологічної науки необхідність комплексного її дослідження. Актуалізуються питання виявлення та аналізу психологічних детермінант, зокрема ролі особистісного потенціалу в структурі ефективної самореалізації. Необхідність вивчення з теоретичної та практичної точки зору

визначається усвідомленням цінності успіху як для конкретної особи, так і для суспільства загалом; соціальною значимістю можливостей прогнозування результативності життєвого шляху індивіда.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

На сьогоднішній момент проблема успішності та її чинників посідає важливе місце і представлена в різних психологічних напрямках. Відповідно до діяльнісного принципу вона досліджувалась в теоріях О. Чиханцової, Н. Деевої, К. Тернера, А. Хофмана, В. Каліна та ін.. В парадигмі життєтворчості, як узагальнена здатність до продуктивності, успішність вивчалась в працях Л. Сердюк, Л. Дементій, Л. Сохань, Т. Титаренко, Т. Логвінової, О. Матеюк та ін.. Зв'язок успішності з

самореалізацією, самотрансценденцією в екзистенційному просторі представлено в роботах В. Ямницького, С. Максименко, О. Поліванової, Л. Коростильової та ін.; як результат копінгу та стресостійкості – в роботах В. Бодрова, Н. Сироти, Т. Ткачук та ін... В зарубіжній психології ті чи інші аспекти проблеми висвітлювалися в працях Р. Шварцера, Б. Зіммермана, Л. Первіна, С. Кові, Дж. Лусіані, Ф. МакГро, Б. Трейсі та ін.

В контексті формування особистості проблема потенціалу розглядалась Л. Виготським, Г. Костюком, М. Каганом, К. Абульхановою-Славською, О. Леонтьєвим та ін... Відображення взаємозв'язку потенціалу з діяльністю презентовано в працях Д. Леонтьєва, В. Маркова, О. Мандрикової, В. Косирева та ін.. Роль потенціалу як функції автономії, саморозвитку та життєздійснення вивчали А. Деркач, Л. Сердюк, І. Маноха, С. Максименко, В. Ямницький, Г. Балл Є. Коржова Е. Десі, Р. Райан та ін.

Незважаючи на активний інтерес науковців, нині проблема особистісного потенціалу як чинника успішності, щодо теоретичних основ, і у плані прикладного застосування є недостатньо розробленою. Визнаного концептуального розуміння взаємокоординації феноменів у психології досі немає, що і обумовлює задачі дослідження.

Постановка завдання – теоретичний аналіз особистісного потенціалу в структурі успішності людини.

Виклад основного матеріалу. Успішність як предмет психологічного аналізу широко представлена в різних теоріях та напрямках, а саме поняття розглядається в тісному семантичному зв'язку із такими категоріями як «самоєфективність», «продуктивність», «результативність», «акме» і т.д.

Традиційно успішність розуміється як результативність життя, система особистісно – значущих досягнень, що детерміновані соціально – психологічними чинниками (І. Єрмаков, Л. Сохань, Т. Титаренко, Т. Логвінова, Н. Деева, О. Матеюк, С. Максименко, В. Ямницький, та ін.). Т. Логвінова зазначає, що успішність виражає «..власний спосіб екзистенційного самовираження відповідно до визначених потреб та цінностей, виявляє людину як суб'єкта продуктивної життєтворчої активності» [4, с. 79]. В контексті діяльнісного принципу успішність розглядається як «.. постійне здійснення тих цілей, що ми поставили перед собою і які винятково важливі для нас» [11, с. 37].

Успішність тлумачать як інтеграцію онтологічних та технологічних характеристик існування

людини, яка спирається як на зовнішні показники, закріплені в традиціях суспільства, так і внутрішні, що виражають переживання ефективності життєтворчої самореалізації.

Онтологічність успішності розкривається в буттєвій парадигмі, як метасистемне утворення, що відображає людину як автора життя, охоплює смисли, плани та ресурси, які реалізують акмеологічну сутність індивіда. В даному контексті, успішність є процесом та результатом розбудови та оцінки власного життя, конструктивною трансцендентністю що розкривається відповідно до екзистенційних уявлень та задумів.

Технологічний аспект успішності сконцентровано в особистісній площині, як інтегративна властивість, яка обумовлює потенційну здатність людини до результативності. В даному ракурсі успішність виявляє людину як продукт цілісного психічного розвитку, є показником особистісної зрілості та досконалості. Індивід реалізує власну суб'єктивність, розкриває власний потенціал в процесах продуктивної життєдіяльності. Спираючись на неодноразово верифікований суб'єктивно – цінний досвід, прагне досягнення максимального результату оптимальними засобами. На відміну від онтологічної сутності успішності, яка окреслюється екзистенційними принципами, технологічність розкриває психологічний зміст самої людини, як суб'єкта досягнень. Складаючи симультанну єдність всіх рівнів психічної організації технологічність виявляє питання її внутрішньої організації та інструменталізації, визначення основних факторів та чинників.

Як інтегративна властивість особистості, успішність детермінована системою психологічних властивостей: когнітивних, аксіологічних, емоційних, інструментальних та ін..., залежить від здібностей, індивідуально – типологічних властивостей, мотиваційно – вольової орієнтованості і т.д. Н. Деева зазначає про роль спрямованості, когнітивних та регулятивних якостей, окремих рис характеру в процесах ефективного та творчого перетворення себе і навколишніх обставин, що експліковані на рівні практичних результатів [2]. О. Поліванова акцентує увагу на аксіологічних засадах особистості, її спрямованості на успіх, внутрішній вмотивованості, позитивних атитудах, орієнтації на перспективу і т.д [9]. В. Ямницький успішність пов'язує з прагненнями до самодетермінації та самовдосконалення, потребами виявлення творчої сутності, які сприяють досягненню «найвищих результатів в якості суб'єкта своєї життєдіяльності» [12, с. 57]. Про роль діло-

вих якостей людини таких як, цілеспрямованість, винахідливість, працездатність, інтерес до діяльності, компетентність, відповідальність зазначають К. Тернер, О. Матеюк, В. Гальченко та ін.

Т. Логвінова особливого значення надає вольовим якостям, регулятивним механізмам, стратегіям життєстійкості, самодисципліні і т.д. Психологічні чинники успішності автор розглядає в парадигмі умінь: рефлексивних, когнітивних, резистентних, виконавчих та управлінських [4]. І. Вернудіна пропонує цілісну психологічну модель успішності, визначаючи в її структурі мотиваційно – ціннісні, когнітивно – операціональні, емоційно – оціночні та конативні елементи досяжної активності [1].

Таким чином, успішність є багато компонентним утворенням, до складу якого входять різні елементи інтеграція яких, є проявом особистісного потенціалу. Його фундаментальна присутність в структурі успішності пояснюється, тим що він є передумовою розвитку зазначених властивостей, узагальненням можливостей для їх повноцінної експлікації на рівні продуктивної життєтворчості.

Особистісний потенціал визначається Д. Леонтьєвим як «...системна властивість, індивідуально-психологічна якість людини, що визначає результативність життєдіяльності, виходячи з власних внутрішніх критеріїв та цінностей» [3, с. 4]. Він виступає базовою характеристикою особистості, обумовлює фізичну та духовну енергію, діяльнісну позицію, спрямованість на творче самовираження, що у підсумку впливає на якість життя. Потенціал існує як система прихованих можливостей людини, яка за умови інтеріоризованості у діяльність, повністю або частково, перетворюються на актуальний ресурс. Існуючи саме як можливість, яка носить скритий характер, потенціал «витагується» на поверхню силою мотивації та «використовується» для вирішення завдань та досягнення мети.

Поняття особистісного потенціалу виявляє тісні семантичні зв'язки з категорією адаптаційного потенціалу, введеною А. Маклаковим [7; 8]. Їх дефінітивна єдність розкривається через розуміння існування внутрішнього підґрунтя, яке визначає ефективність пристосування і перетворення умов. Особистісний потенціал – це найбільш значущі для регуляції психічної діяльності і самого процесу пристосування характеристики людини, що включають: емоційну стійкість, резистентність, толерантність до стресу; самооцінку особистості, механізми саморегуляції і т.д. [7, с. 18]. Це таке психологічне утворення, що

впливає на моделювання різноманітних стратегій адаптивної поведінки, дозволяє не лише зберігати психічний гомеостаз, але й передбачає оптимізацію постійної взаємодії з середовищем для встановлення стабільного балансу.

Особистісний потенціал як інтеграція розвинутих, прихованих і ще не розкритих задатків, забезпечує процеси самоздійснення, дозволяє успішно досягати мети, не зважаючи на вплив зовнішніх, і не завжди сприятливих обставин. Він реалізує функції збереження автентичності особистості і стабільності смислових орієнтацій; характеризує рівень зрілості, компетентності людини в складних процесах життєорганізації. О. Мандрикова зазначає, що особистісний потенціал – це система особистісних установок на позитивний результат; виявляє функції спрямованості та життєстійкості; реалізує вміння впливати на обставини та протидіяти перешкодам [5]. На його основі формується довіра до себе, переконання у своїй здатності бути ефективним в тій чи іншій ситуації. Це своєрідний патерн атитюдів і навичок, які мотивують людину на отримання бажаного.

Особистісний потенціал є внутрішнім фундаментом досяжної активності, висвітлює людину як носія досвіду та якостей, необхідних для продуктивної життєтворчості. Його можна визначити як консолідацію ресурсів, як актуальних так і латентних, вміння їх використовувати у власних інтересах. З цього приводу Д. Леонтьєв зазначає, що особистісний потенціал включає не лише природно задану здатність до життєдіяльності, але й систему постійно відновлюваних і примножуваних ресурсів: інтелектуальних, інструментальних, вольових та ін. [3]. Найвищими його проявами, за визначенням Л.Сердюк, виступають успішна самореалізація, здатність до вирішення складних ситуацій та досягнення психологічного благополуччя [10].

Близьким до поняття особистісного потенціалу є поняття життєвого досвіду. Життєвий досвід, як зазначає М. О. Лактіонов – це зафіксований в ході життєдіяльності індивіда накопичений ресурс, розвинутий потенціал і т.д, які забезпечують вирішення проблем діяльності та соціалізації [5]. Досвід – це прижиттєвий здобуток, що є наслідком актуалізованого потенціалу.

В. Марковим особистісний потенціал визначається «як самоуправлінська якість внутрішніх відновлюваних ресурсів, що виявляється у діяльності, спрямованої на отримання соціально значимих та суб'єктивно цінних результатів» [6, с. 260]. В структурі конкретної особистості визначається

як індивідуальна система психологічних засобів: мотиваційно – вольових, когнітивних, афективних, конативно – діяльнісних та ін., які можуть актуально і потенційно використовуватися в якості засобів життєдіяльності [6].

Особистісний потенціал обумовлюється потребами у саморозвитку, визначається аналізом та оцінкою власних можливостей необхідних для досягнення успіху. Він представлений системою здатностей, знань, умінь та навичок, які розкриваються через різні механізми активності та регуляції. Особистісний потенціал відображає достатність сил для діяльності, дозволяє співвідносити мету із засобами, а бажання з результатами; проявляється у завзятості, наполегливості та самоефективності; забезпечує різноманіття можливих векторів розвитку та варіантів трансформації особистості за рахунок розширення активності та залучення нових резервів. Він дозволяє окреслювати напрямки та зміст життєдіяльності, залучати новий досвід, погоджувати наявні ресурси з перспективами самореалізації. Особистісний потенціал завжди є автентичними, має унікальний характер; виявляється в своїй канонічній для даного індивіда формі, як його психологічна власність, цінність і власність.

У спробі окреслення структурної моделі феномену, Д. Леонтьєв, О. Мандрикова та ін. зазначають про такі його складові: самодетермінацію, локус контролю, каузальність, толерантність до невизначеності, змістовність (життєвий досвід), наявність часової перспективи, здатність до вибору і т.д [3; 5; 6; 7]. В. Міляєва, Ю. Бреус виділяють три групи складових психологічного потенціалу особистості: морально – мотиваційну (цінності, ідеали, мотиви, установки та ін.); операційну (знання, вміння, навички, здібності); та регулятивну [7].

Особистісний потенціал, як складне психологічне явище характеризується поліваріативною специфікою. В дослідженнях І. Мурашко виділяються наступні його типи: гносеологічний (освідченість, компетентність, рівень розвитку пізнавальних функцій та мисленневих операцій); аксіологічний (ціннісні орієнтації, ідеали, цілі, переконання, прагнення); творчий (проактивність, перетворення, виконання, досягнення); комунікативний (широта соціальних зв'язків, якість міжособистісного спілкування, комунікативні уміння, соціалізованість та адаптованість); потенціал самовираження, що виявляється в демонстрації своєї унікальності в різних сферах: художній, професійній, духовній [8].

Таким чином, особистісний потенціал – це структурне, діяльнісне утворення, що включає актуалізовані та латентні складові, відображає сукупність особистісних якостей, знань, умінь, навичок, компетенцій та прихованих резервів, які використовуються для вирішення задач саморозвитку та досягнення життєвої успішності.

Висновки Теоретичний аналіз проблеми засвідчує, що успішність є складним феноменом, в структурі якого виділяються різні елементи, одним з яких є особистісний потенціал. Особистісний потенціал як системна організація людини, виступає механізмом інструменталізації активності, «стрижнем» її успішності. Це узагальнена прихована здатність продуктивного життєтворення, яка є концентрованим поєднанням специфічних структур і характеристик, необхідних для ефективності життєдіяльності та успішної самореалізації. Як універсальна та надситуативна особистісна якість, потенціал, визначає трансцендентні можливості, скриті резерви психіки, які можуть бути актуалізовані в ситуації інтенсивної мотивації досягнення успіху.

Список літератури:

1. Вернудіна І. В. Психологічні чинники успіху: спроба компаративного аналізу. *Освіта і управління*. 2010. Т. 13, № 2/3. С. 86–91.
2. Деева Н. А. Жизненная успешность: механизм, свойство, состояние. *Контексты понимания. Современные исследования социальных проблем*. 2017. Т. 8, № 11. С. 22–46
3. Леонтьев Д. А. Личностный потенциал как объект психодиагностики. *Психологическая диагностика*. 2007. № 1. С. 4–7.
4. Логвинова Т. Г. Жизненная успешность как психологический феномен. *Образование и общество*. 2016. Т.3, № 98. С. 75–80.
5. Мандрикова Е. Ю. Личностный потенциал в организационном контексте. Москва : Смысл, 2011. 469 с.
6. Марков В. Н. Потенциал личности: акмеологическая постановка проблемы. *Мир психологии*. 2000. № 1. С. 250–261.
7. Міляєва В. Р., Лебідь Н. К., Бреус Ю. В. Теоретичний аналіз поняття «потенціал особистості». Проблеми сучасної психології : зб. наук. праць. Кам'янець-Подільський, 2013. № 20. С. 405–415.

8. Мурашко І. В. Розкриття поняття «особистісний потенціал» та його психологічної структури. *Актуальні проблеми психології. Психологічна теорія і технологія навчання* / за ред. С. Д. Максименка. Київ, 2010. Т. 8, Вип. 7. С. 196–205.

9. Поліванова О. Є. Взаємозв'язок уявлення про успіх та соціально-психологічних характеристик особистості у сучасній молоді. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Психологія»*. 2014. № 1099. Вип. 54. С. 19–22.

10. Сердюк Л. З. Психологічні фактори самодетермінації особистості. *Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України*, 2018. Том. V, Вип.18. С. 151–161.

11. Тернер. К. Мы рождены для успеха. Москва : Гранд – Фаир. 2001. 352 с.

12. Ямницький В. М. Психологічні чинники розвитку життєтворчої активності особистості дорослих : дис....д-ра психол. наук: 19.00.13. Київ, 2004. 410 с.

Datsenko O.A. PERSONAL POTENTIAL IN THE STRUCTURE OF HUMAN SUCCESS

The article is devoted to the problem of successful self-realization of a person, which has become particularly acute in our country in the current conditions. The importance of its research in both theoretical and practical aspects is emphasized in order to be able to predict the effectiveness of an individual's life path. A theoretical analysis of the phenomena of success and personal potential is presented, and an attempt is made to determine their mutual deterministic relations. It is noted that success as an individual property that determines high productivity in life is represented by various factors, which in their generalized essence are manifestations of personal potential. Personal potential reflects the technological aspect of success, "appeals" to the psychological content of a person, his experience and qualities. It acts as an internal, hidden mechanism of instrumentalization of activity, a catalyst for productive life and self-efficacy. The specifics of personal potential as a generalized ability to productive life creation, its variable properties and functions are presented. The importance of potential in the structural organization of success is emphasized; the role of motivational-volitional, cognitive, affective, conative – active components is emphasized, which can actually and potentially be used as means of productive life. As a universal, concentrated and suprasituational quality, personal potential, determines transcendent possibilities, hidden reserves of the psyche, which can be actualized in a situation of intense motivation to achieve success.

Prospects for further scientific research are outlined. The need for a more in-depth psychological analysis of the fundamental presence of personal potential in the structural organization of human success is emphasized.

Key words: success, technology, personal potential, resources, reserves, productivity.